

1918 ȘI COMUNITĂȚILE LOCALE

Anul 1918 a fost un moment exponențial în istoria modernă a României, care a marcat dar, mai ales, a angajat în profunzime componente și comportamente din societatea românească. Dincolo de a fi un moment istoric sau politic, tranșat la nivelul unei decizii de cel mai înalt nivel (cabinete guvernamentale, înțelegeri politice statale sau suprastatale), el a dinamizat acțiuni și energii politice la nivel local.

Momentul 1918 s-a construit – la impulsurile venite dinspre elita politică românească – la incidența dintre un orizont de așteptare politic și condițiile sau contextul istoric excepțional, favorabil lumii românești de la sfârșitul primului război mondial. Orizontul de așteptare al comunităților locale a fost elaborat pe parcursul a șapte decenii de activitate națională a românilor transilvăneni (1848-1918) și a însemnat, deopotrivă, experiență și exercițiu politic. Acestea din urmă pot fi asociate unui fenomen european, în condițiile diseminării conștiinței și a exercițiului politic, la nivelul comunităților locale, care presupun mutarea centrului de greutate al deciziei și elaborării actului politic “*de la castel la primărie*”. Cucerind teren în cele mai variate categorii și clase sociale, acest fenomen determină apariția “uzajului popular al politicului și politica popularului”¹.

Cadru

Cercetarea de față se plasează într-o zonă geografică și istorică din nord-vestul Transilvaniei, în vechiul comitat Satu Mare, azi județul Satu Mare (un teritoriu de triconfiniu, județul de astăzi învecinându-se prin două dintre granițele sale cu Ungaria și Ucraina, iar la sud și est cu jud. Bihor, Sălaj și Maramureș); din punct de vedere economic este un teritoriu cu pondere agricolă, iar în ceea ce privește situația demografică, comitatul Satu Mare avea, în 1918, peste 190.000 de locuitori, cu următoarea distribuție etnică: 56 % români, 27 % maghiari, 12 % germani și 5 % alte naționalități (evrei, ruteni etc.). În partea de nord a județului, în zona Oaș, existau și două comunități (Huta Certeze și Moišeni) de slovaci, colonizați în sec. XVIII-XIX pentru minierit și manufacturi de sticlă și care astăzi sunt asimilați, păstrându-se doar identitatea religioasă, și anume confesiunea romano-catolică, cu limba liturgică română.

Surse

Impactul evenimentelor din 1918 în comunitățile din comitatul Satu Mare a putut fi reconstituit și analizat pe baza izvoarelor scrise, luându-se în considerare un număr de peste 450 de documente, generate, în principal, la nivelul organismelor politice locale (acte ale organizațiilor locale ale P. N. R., ale consiliilor și gărzilor naționale), circulare, adrese ale C. N. R. C., rapoarte și scrisori ale liderilor politici, presă, memorialistică, cronici parohiale, adică însemnările preoților din arhivele parohiilor.

Metodă

Reconstituirea și analiza momentului politic 1918 în comunitățile locale sătmărene se poate desfășura pe următoarele componente:

a. contextul politic, social-istoric, intern și extern, și starea de spirit a populației, în noiembrie-decembrie 1918; această perioadă este articulată de următoarele etape: 1 noiembrie – 1 decembrie 1918 (perioada de pregătire a Adunării de la Alba Iulia, adunarea propriu-zisă și participarea delegaților din comunitățile locale la această adunare), perioada post – Alba Iulia până în aprilie 1919, când armata regală română intră în comitatul Satu Mare;

b. formele organizatorice ale mișcării politice locale românești, în preajma Adunării de la 1 decembrie, detașându-se în acest caz forme tipice de organizare pentru tot spațiul românesc transilvănean, precum consiliile și gărzile naționale locale, și, de asemenea, forme specifice sau particulare zonei sătmărene, cum a fost Vicariatul Național Român Carei;

¹ Collovad, A., Sawick, F., *Le populaire et la politique*, în *Politix*, nr. 13, Paris, 1991, p. 7.

- c. nivele sociale și de reprezentativitate în organismele politice constituite (consilii și gărzi naționale), prin evidențierea raportului elită – mase;
- d. reconstituirea prin intermediul memorialisticii și a istoriei orale a momentului adunării istorice de la Alba Iulia, prin degajarea locurilor comune din imaginarul și reprezentările sociale, centrate pe raportul trăire individuală – trăire colectivă a acestui eveniment;
- e. repere ale discursului politic, atât la nivelul elitelor cât și al maselor, vizavi de momentul 1918; clișee și stereotipii ale acestui discurs, precum și unele aspecte de particularizare a discursului;
- f. gestică și semantica simbolurilor aferente manifestărilor naționale și politice publice în momentul 1918.

a. Contextul sau climatul politic a fost conturat de starea de război, “status belli”, cu defecțiunile militare din Imperiu, de contaminarea mediilor politice cu ideile autodeterminării wilsoniene, de înăsprirea constrângerilor venite dinspre autoritățile ungare perdante împotriva mișcărilor și revendicărilor politice românești din noiembrie 1918, de starea de insecuritate creată de soldații imobilizați de pe front, care dețineau arme și muniții, de acțiunile de devastare a unor proprietăți publice și private, de revendicările privind înlăturarea impozitelor și rechizițiilor de război, de extinderea unor epidemii de gripă, care afecta o mare parte a populației, de manifestații de stradă, în care revendicările de ordin național și politic se împleteau cu cele de ordin social, de reacțiile populației împotriva autorităților civile și militare austro-ungare. Într-o mărturie de la 1 noiembrie 1918, se consemnează: “Ieri (1 noiembrie 1918 – n. n.) a fost mare demonstrație. Într-atât s-au sălbăticit încât au vrut să smulgă stelele ofițerilor ... Sunt stări groaznice. Soldații maghiari i-au jefuit pe călătorii trenului de Baia Mare”².

Starea de insecuritate este dublată de o psihologie a așteptărilor marilor decizii politice și naționale.

b. Pe acest fundal al crizei de autoritate și al necesității ieșirii din incertitudine se constată o cristalizare rapidă a unor forme de organizare politică și administrativă ad-hoc. Cele două forme tipice ale unei asemenea organizări au fost consiliile locale, care urmau să conducă administrația locală și gărzile naționale, destinate a asigura ordinea publică, averea publică și particulară.

În comitatul Satu Mare, ca, de altfel, în întreaga Transilvanie, ele reprezentau “in nuce” viitoarele instituții de stat. În părțile sătmărene, numărul membrilor consiliilor naționale era între 19-75 de persoane, în funcție de mărimea localităților. În cele 71 localități unde s-au înființat consilii naționale, s-au ales 914 membri. Din punct de vedere al reprezentării sociale sau al categoriilor sociale, 144 erau intelectuali (preoți, învățători, avocați, notari), 777 țărani și 10 din alte categorii (meseriași și negustori). Se constată prevalența elementului țărănesc, peste 80 % din totalul membrilor.

Cele 44 de gărzi naționale, înființate în tot atâtea localități, cuprindeau un număr de 751, fiecare gardă având între 12-15 persoane. Ele erau conduse de subofițeri sau ofițeri români demobilizați de pe front sau de fruntași ai satelor.

O formă atipică sau specifică de organizare în cadrul comitatului Satu Mare a fost reprezentată de Vicariatul Român Carei. El s-a înființat în data de 13 noiembrie 1918 și a fost consecința opoziției perseverente a greco-catolicilor români din nord-vestul Transilvaniei față de bula papală “Christi fideles graeci”. Această bulă a arondat parohiile românești sătmărene la episcopia greco-catolică maghiară de Hajdudorog. Vicariatul a fost o formă de auto-organizare eclezială inedită, care, contaminată cu ideile politice ale autodeterminării, a hotărât dezlipirea de episcopia greco-catolică maghiară pe baza dreptului “de liberă dispunere”. El nu a fost, însă, detașat de celelalte forme organizatorice instituite (consilii și gărzi naționale), consacrand o dată în plus faptul că dimensiunea confesională se exprimă etnic.

² D. Radosav, V. Ciubotă, *1918 în Sătmar*, Cluj-Napoca, 1996, p. 84.

c. Momentul adunării de la 1 decembrie 1918 de la Alba Iulia și impactul acestuia asupra comunităților locale reprezintă momentul de vârf al unui segment cronologic (noiembrie - decembrie 1918) de intens ritm istoric. Delegații desemnați cu drept de vot pentru Adunarea de la Alba Iulia au fost aleși în adunările cercurilor electorale și, de asemenea, aleși direct sau din inițiativă proprie de localități. Din cei 81 de delegați aleși pentru Adunarea de la Alba Iulia, identificați pe baza documentelor, 32 au fost țărani, 18 au fost preoți, 27 intelectuali, 2 meseriași și 2 comercianți. Se constată, și în acest caz, prevalența elementului țărănesc.

Reconstituirea momentului Adunării de la 1 decembrie 1918 se poate face, în principal, prin intermediul memorialisticii și al relatărilor de presă. Toate acestea sunt construite din secvențe și clișee descriptive, de locuri comune. Ele pot fi sistematizate pe următoarele etape cronologice: drumul la Alba Iulia, ziua de 1 decembrie, atmosfera în care s-a desfășurat adunarea, percepția scenariului adunării și a liderilor politici și naționali.

Drumul spre Alba Iulia debutează în dimineața zilei de 30 noiembrie, până la gările din localitățile mai mari acesta fiind parcurs cu căruța; trenurile sunt pavoazate și poartă însemnele fiecărui județ sau ținut: “Țara Oașului”, “Sălaj”, “Marmația” etc. Mulțimea delegaților era însoțită de gărzile naționale înarmate, însărcinate cu menținerea ordinii și cu apărarea delegaților. De-a lungul parcursului se atașau noi vagoane, care cuprindeau delegați din alte județe; “pe tot parcursul drumului – menționează un participant – se cântau cântece patriotice”; în gări, trenul Unirii “era așteptat de populație cu drapele și ovații”³. Atmosfera sărbătorească era, însă, întreruptă de un moment tragic, și anume asasinarea stegarului Arion în gara Teiuș, aspect relatat în toate mărturiile.

Atmosfera de la Alba Iulia a impresionat participanții prin mulțimea adunată, prin nenumăratele drapele tricolore. Au fost momente inedite în percepția individuală și colectivă a românilor transilvăneni. Ordinea și siguranța mulțimii a fost asigurată și aici de gărzile naționale. S-au detașat două elemente în topografia adunării: sala Marii Uniri, “unde se vota și se hotăra destinul politic al românilor transilvăneni”, privită ca un spațiu plin de sacralitate, drept epicentru al adunării, și mulțimea care gravita în preajma acesteia și care aștepta cu multă curiozitate să cunoască “hotărârile adunării delegaților principali”. Mulțimea era agregată, apoi, în jurul unei tribune improvizate, unde asculta cuvântările personalităților din prezidiul adunării, unde se comentau și se explicau ideile proclamației de unire și a rezoluțiilor adoptate. Sătmărenii s-au grupat în jurul tribunei, unde vorbea episcopul greco-catolic de Gherla, dr. Iuliu Hossu. Nu a existat în relatările participanților o percepție mai pregnantă a liderilor politici și naționali, majoritatea mărturiilor relatând despre un personaj colectiv, și anume mulțimea entuziastă. Eroul principal al acestei adunări a fost mulțimea și, tocmai din această cauză, percepția liderilor a fost mult atenuată.

d. Literatura memorialistică degajează din textul relatărilor o notă contrapunctică: pe de o parte, atmosfera de iarnă – “ningea liniștit și bogat; strat gros de zăpadă moale, nu era frig”⁴, pe de altă parte, mulțimea liniștită, sub steaguri tricolore, era percepută într-o stare de așteptare maiestruoasă a hotărârilor deliberate în sala Unirii, care, mai apoi, a fost siderată de discursurile liderilor politici de la tribunele improvizate.

e. Discursul politic aferent momentului 1918 poate fi identificat pe două nivele: cel al elitei și cel al maselor. Discursul politic al elitelor încorporează, pe de o parte, un repertoriu ideatic: principiul autodeterminării, al libertății prin unire, al concretizării idealurilor naționale ca legitimitate istorică, asociate cu imperatiile de ordine, toleranță interetnică și socială, iar, pe de altă parte, este dedicat imperatiilor de organizare în consilii și gărzii naționale pe baza principiului reprezentativității democratice, al prezenței tuturor categoriilor sociale în aceste organisme: “Consiliul național trebuie să ducă la izbândă toate voințele lui, că acelea reprezintă idealurile neamului românesc întreg” sau “Cere unitate ... pace, ordine și armonie față de alte popoare”. Consiliul național român a fost forul

³ *Ibidem*, p. 101.

⁴ *Ibidem*, p. 111.

suprem al “neamului românesc întreg din țara aceasta și ... factor competent pentru reprezentarea și realizarea idealurilor neamului românesc”⁵.

Discursul politic al elitei, direcționat spre păturile largi ale comunităților, primește, în nenumărate cazuri, accente mesianice – “a răsărit și pentru noi soarele dreptății – deplina libertate a românilor azi nu e vis”⁶ sau reflexii soteriologice – “protopopol V. Stanciu aduce elogiul președintelui Wilson, mântuitorul neamului românesc”⁷.

La nivelul maselor, discursul politic își arondează o mare parte din ideile cuprinse în discursul elitelor. Recuperate din textele credenționalelor (împuterniciri sau delegații acordate participanților la Adunarea de la Alba Iulia), discursul politic al maselor a asimilat ideile autodeterminării wilsoniene, acestea fiind legate mai direct de sfârșitul războiului și încheierea păcii: “armistițiul legat pe toate fronturile ne dă convingerea tare că nu peste mult timp ne vom bucura de binecuvântările păcii. Pacea, și pentru poporul românesc, va aduce dreptate și libertate. Dorim ca principiile lui Wilson să iasă învingătoare și în această țară”⁸. Libertatea națională și pacea sunt interconținute, așadar, în viziunea politică a maselor, care au fost, în mod firesc, cel mai profund marcate de jertfa soldatului-țăran pe câmpurile de luptă.

În unele cazuri, ca, de exemplu, în zona Țării Oașului (teritoriu din nordul comitatului Satu Mare), unde conservatorismul și tradiția sunt mai pregnante, discursul politic al maselor preia accente din fenomenele și mecanismele utopiei țărănești. Ideea libertății și unității naționale este anticipată și formulată astfel în imaginarul popular din această zonă: “În Țara Oașului 17 sate voiau să facă o republică țărănească, pe un primar să-l facă împărat și să predeie pe toți oșenii craiului român [Regele Ferdinand – n. n.], că ei au încredere numai în el”⁹.

Vocabularul politic, atât la nivelul elitelor cât și al maselor, cristalizat sub presiunea evenimentelor istorice, concentrează un repertoriu lexical și noțional, cu o semantică tranșantă, sentențioasă: “libertate”, “autodeterminare”, “dreptul de suveranitate”, “vot decisiv”, “deplina libertate”, “decizia cu unanimitate”, “suveranitatea poporului”, “independența hotărârilor națiunii române” etc. La toate acestea, se adaugă accente din vocabularul creștin, biblic, care încarcă cu sacralitate și irevocabilitate discursul politic: “precum Spiritul Sfânt a întărit pe apostoli, așa să se pogoare asupra noastră și să ne întărească geniul națiunii românești, să fim cu toții adevărați apostoli neamului și sfintelor idealuri românești”¹⁰ sau “Dumnezeul popoarelor a insuflat decizia noastră”¹¹.

f. Evenimentele politice din 1918 și-au adjudecat în expresia lor publică o gestică și o simbolistică care particularizează momentul istoric respectiv. În primul rând, se poate plasa arborarea sau etalarea tricolorului, a drapelului național, ca semn al unei identități etnice regăsite și împlinite. Steagurile tricolore erau confecționate de femeile din comunitățile rurale, apoi ele erau sfințite printr-un ritual la care participa întreaga comunitate. Față de tricolor, lumea satelor adoptă o adevărată stare de venerație, acesta fiind etalat pe turlile bisericilor. Drapelele aduse din locul sacral, de la Adunarea de la Alba Iulia, erau purtate din comună în comună, ca într-o adevărată procesiune religioasă și, sub aceste drapele, poporul “întreg depunea jurământ de credință”. Unii țărani purtau la brâu tricolorul adus de la Alba Iulia, ca însemn și distincție similară unei hagiologii naționale. Gărzile naționale purtau insigne tricolore.

Aferent gesticii specifice momentului 1918 se poate menționa și intonarea colectivă a imnurilor naționale: “Deșteaptă-te, Române”, Hora Unirii”, “La arme”, aspect ce consolidează o stare

⁵ *Lupta românilor din județul Satu Mare pentru făurirea statului național unitar român. Documente. 1848-1918*, Ed.: V. Ciubotă, B. Dulgău, D. Radosav, S. Vasile Marinescu, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1989, p. 338.

⁶ *Ibidem*, p. 475.

⁷ *Ibidem*.

⁸ D. Radosav, V. Ciubotă, *op. cit.*, p. 160.

⁹ *Ibidem*, p. 104.

¹⁰ *Ibidem*, p. 166.

¹¹ *Ibidem*, p. 91.

de spirit a mulțimii, întreține entuziasmul, fiind, totodată, expresia unei descătușări sau defulări a sentimentului național.

În concluzie, analiza anului 1918 la nivelul comunităților locale poate oferi o serie de date și direcții interpretative, care reconstituie în mod viu, autentic, un segment de istorie exponențială.

DORU RADOSAV

1918 AND THE LOCAL COMMUNITIES

SUMMARY

The present study analyses the impact of the events from 1918 on the local communities from Satu Mare county; the reconstruction of the events being done on the following levels: the internal and external political, social, historic context and the state of mind of the people in November-December 1918; the forms of organization of the Romanian local political movement around the 1st December Assembly; the social levels and the levels of representation in the constituted political organizations; its reflection in the memorial and the oral history of the Assembly moment, the semantics of the symbols that occur in public, political national assemblies.